

Отримано 21.05.2024р.
Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.063
Г. Гривалюк Н., професор
Горобко О.О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.063
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, професору,
завідувачу кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Олені БРОВКО

Відгук

офіційного опонента **Горболіс Лариси Михайлівни**, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка про дисертацію **Ангеліни Олександрівни Кравченко «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність дисертаційної роботи. У час глобалізаційних процесів, актуалізації широкого спектру гуманітарних проблем в Україні та світі сучасний науковий дискурс все частіше апелює до проблем духовності, ідентичності як прикметних характеристик повноцінного життя людини. В українському літературознавстві серед низки важливих питань самовизначення, моральних орієнтирів, внутрішньої культури героїв тощо потребують системного студіювання особливості представлення в художніх текстах різних аспектів релігійної ідентичності – важливого маркера національної самобутності української літератури. Тому обрана дисертанткою тема з апелюванням до прози О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана – в такому ракурсі ще не прочитаної – актуальна.

2. Наукова новизна результатів дослідження (теоретичних та/або експериментальних). Новизна дослідження А. Кравченко полягає, по-перше, у прочитанні під новим проблемно-тематичним кутом показових для сучасного українського літературного процесу романів і повістей «Книга Буття, глава четверта», «Інопланетянка», «Польові дослідження з українського сексу», «Музей покинутих секретів», «Казка про калинову сопілку», «Сестро, сестро» О. Забужко, «Воцек», «Подвійний Леон», «АМ™» Ю. Іздрика, «Депеш Мод», «Ворошиловград», «Інтернат» С. Жадана

– в аспекті художнього відображення релігійної ідентичності, із залученням широкого спектру дотичних до проблеми міждисциплінарних знань. По-друге, конкретизовано змістове наповнення поняття «релігійна ідентичність персонажа», запропоновано й апробовано модель релігійної ідентичності персонажів прозових творів О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана, з'ясовано специфіку художнього відображення релігійної ідентичності в літературних текстах письменників.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає в систематизації та узагальненні ідей і концепцій провідних учених про ідентичність, релігію та релігійність у таких галузях, як психологія, культурологія, філософія, соціологія, богослов'я, формуванні моделі релігійної ідентичності, репрезентованої в художньо-літературних творах українських письменників. Практичне значення дисертації зорієнтоване на апробацію моделі аналізу релігійної ідентичності у творах О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана, що сприяє оптимізації інтерпретаційних, історико-літературних, міждисциплінарних, теоретико-літературознавчих студій, а також оновленню підходів до вивчення творчості письменників у закладах вищої освіти.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Основні наукові положення дисертації належно описані й сформульовані завдяки ефективному залученню праць міждисциплінарного спрямування, що важливо для осучаснення методологічних засад літературознавчого дискурсу. Висновки до розділів та загальні висновки відображають зміст роботи та її концепцію. Запропонована дисертанткою модель інтерпретації релігійної ідентичності в літературних текстах обґрунтована й успішно застосована до потрактування обраних для дослідження творів О. Забужко, Ю. Іздрика та С. Жадана.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Сформульовані

у дисертації завдання відповідають темі й меті, корелюють із розділами дослідження. Ефективному застосуванню комплексного підходу до реалізації мети й завдань роботи сприяла обрана й описана у вступі дисертації методологія. Поставлені в роботі завдання виконані.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Основні аспекти роботи викладені в 4 одноосібних публікаціях, із яких: 3 статті у наукових виданнях, включених на час опублікування до переліку наукових фахових видань України, 1 додаткова публікація. Публікації присвячені творчості О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана й відображають різні аспекти порушених у дисертації проблем.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Дисертація А. Кравченко складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Вступ містить необхідні для роботи такого типу складові. У розділі 1 «Теоретична модель релігійної ідентичності» А. Кравченко доводить слушність думки про актуальність і перспективність міждисциплінарного підходу до аналізу та інтерпретації літературно-художніх текстів, осмислюючи сутність *ідентичності, релігії, релігійності*, вияви релігійної ідентичності в художньому творі. Дисертантка підійшла до осмислення ідентичності виважено, апелюючи до різних галузей знань, із проєкцією на теоретико-літературознавчу площину, висловлюючи свою позицію (с. 32), важливу для інтерпретації художньо-літературних текстів О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана, означуючи таким чином напрями вивчення заявленої у дисертації проблеми – «як відбувається моделювання релігійної ідентичності в текстах, а також на тому, яку роль така ідентичність відіграє в моделюванні персонажа» (с. 35-36). Слушною і перспективною є залучена А. Кравченко думка Д. Джаспера про доцільність застосування внутрішньодисциплінарного підходу, «щоб дослідити, про що і в який спосіб говорить текст» (с. 48), як культурне, соціальне, політичне тло від 90-х рр.

XX ст. до 2014 р. формує контекст для розуміння релігійної ідентичності, адже «при аналізі релігійної ідентичності персонажа (як і будь-якої іншої) варто покладатися не лише на безпосередньо зображені маркери релігійності та певної релігійної системи, а й на явища, які свідчитимуть про них непрямо» (с. 42-43). Так А. Кравченко наголошує на багатовекторності дослідження порушених у дисертації проблем. Розділ містить чимало думок, продуктивних для реалізації основних завдань роботи, наприклад, про важливість національно-етнічного аспекту в студіюванні релігійної ідентичності героїв.

У розділі 2 «Соціальні аспекти художнього конструювання релігійної ідентичності» дисертантка досліджує культурно-традиційні впливи, фактори локально-групової включеності, національно-етнічну приналежність героїв прози О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана. На достатньому художньому матеріалі А. Кравченко означає специфіку художнього освоєння релігійної ідентичності у досліджуваних творах письменників. Авторка наголошує, що О. Забужко моделює однорідний культурний простір, залучає у тексти релігійні елементи культурно-традиційного характеру, засвідчує належність героїв О. Забужко до конкретного релігійного простору, акцентує на проблемі віднайдення пам'яті, відібраної колоніальним минулим. Тексти Ю. Іздрика дослідниця потрактовує як мозаїку різних культурно-традиційних просторів, артефактів і явищ різних культур, що формують внутрішньотекстовий культурний простір.

Виявлений, систематизований і проаналізований художній матеріал дозволив дисертантці означити один із важливих, на її переконання, аспектів вивчення текстів О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана – локально-групову ідентичність героїв – та простудіювати у дослідженні *простір*, 1) що містить елементи релігійної системи, проте не є ключовими у формуванні ідентичності; 2) у якому релігійні компоненти не відіграють конструктивної ролі; 3) у якому наявні релігійні компоненти, проте вони не відіграють ключової ролі у формуванні чи моделюванні ідентичності героїв; 4) де релігійні компоненти не спроможні включити (ввести) персонаж у простір.

Цей матеріал дисертації характеризується аргументованістю, достатньою кількістю цитат із творів письменників; він засвідчує відповідальність і сумлінність дисертантки – для неї немає маловажливих фактів чи деталей у художньому тексті, вона вміє помічати прикметне, концептуально важливе. А. Кравченко вдається до частих порівнянь (у межах одного твору, творів одного письменника чи творів різних прозаїків), щоб узагальнити художній матеріал, виявити спільне, відмінне та своєрідне в художньому моделюванні релігійної ідентичності героїв і, скажімо, висновувати про національно-етнічну приналежність героїв прози О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана: «Усі три автори звертаються до теми становлення національно-етнічної приналежності, проте використовують різні способи моделювання її ролі та акцентів, а це, зі свого боку, впливатиме на потенціал релігійної ідентичності й міри, якою вона пов'язана з національно-етнічними аспектами» (с. 83).

У розділі 3 «Моделі індивідуального шляху персонажа до релігії» А. Кравченко виділяє три моделі руху героїв до релігії і детально характеризує кожен із напрямків у підрозділах, формулюючи одну з ключових тез цього розділу: шлях героїв прози О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана до релігії динамічний, охоплює процес пошуку власної ідентичності у зіставленні з ціннісно-моральними принципами та нормами релігії. Оперуючи численними прикладами з творів письменників (епізоди, мікроепізоди, деталі, промовисті образи тощо), А. Кравченко доводить, що ціннісні орієнтири персонажів збігаються з моральними установками й вартостями середовища, в якому перебувають герої (наприклад, «Музей покинутих секретів» О. Забужко), що герої (в силу певних обставин та світоглядних переконань) можуть приймати або не приймати цінності та моральні норми («Депеш Мод» С. Жадана), долати заборони або активно їх формувати (проза Ю. Іздрика).

У розділі 4 «Конструювання та деконструювання образно-символьних полів тексту» А. Кравченко виділяє три групи образно-символьних полів (утілення божественних сутностей; книжні образи й інтертексти; церковно-ритуальні реалії) з моделями їх художнього освоєння й інтерпретації. Розділ

засвідчує вміння дисертантки аналізувати художні факти, заглиблюватися в тексти і підтексти, узагальнювати показове, означувати логічні зв'язки викладеного матеріалу з думками з попередніх розділів. А. Кравченко з'ясувала роль використаних прозаїками цитат із Біблії, алюзій, молитов для формування ідентичності персонажів, роль біблійних персонажів, церковно-ритуальних реалій для розбудови сюжету, структурування тексту.

Усі розділи дисертації взаємозв'язані, самостійні, завершені. Висновки структуровані, містять узагальнену інформацію про виявлену й «прочитану» в літературознавчому ракурсі конструктивну, формальну, деконструктивну, комбіновану релігійну ідентичність, про способи та особливості моделювання релігійної ідентичності. Список використаних джерел містить 141 позицію. Оформлення дисертації відповідає вимогам.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Дисертація та вказані в анотації публікації А. Кравченко виконані з дотриманням академічної доброчесності, не містять плагіату, фабрикацій чи фальсифікацій.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Дисертація А. Кравченко – цілісне, самостійне, актуальне дослідження. Проте варто було б формулювання підрозділів у розділах 2-4 чіткіше зорієнтувати в літературознавчому русло, заявивши пряму причетність означеного в підрозділі матеріалу до теми дисертації.

Доцільно було б магістральну проблему наукової роботи досліджувати з акцентуванням на специфіку героїв, що мають помітну девіацію в поведінці і світоставленні. Такі герої, як відомо, характерні для постмодерної прози, а отже, матеріал подібного змісту міг би суттєво розширити й увиразнити грані трактування та специфіку релігійної ідентичності у творах О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана.

У розділах 3, 4 бракує посилань на думки літературознавців, які могли б посилити ключові тези дисертації, засвідчити вміння дисертантки не лише

інтерпретувати художній текст, але й оперувати тезами літературознавців про жанр, стильові особливості, образну систему, архітектоніку, наративну специфіку, часопросторову стратегію твору тощо та засвідчувати їхню дотичність до проблеми релігійної ідентичності, різногранно осмислювати парадигмальні модифікації релігійної ідентичності в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана, вводити концептуально важливі ідеї дисертації в широкий літературознавчий дискурс.

У роботі зустрічаються стилістичні огріхи, одруківки. Наприклад, на с. 18 «Календарі любові» Ю. Іздрика замість «Календар любові», на с. 134 *продавициці* замість *продавчині*, на с. 39 *профана* замість *профанне*. Дещо категоричною і не вповні вмотивованою видається думка на с. 127 про психічно нездорових персонажів творів Ю. Іздрика.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Висловлені зауваги не применшують теоретичне і практичне значення дисертації, не ставлять під сумнів жодне з ключових положень роботи, але можуть означити вектори подальших досліджень.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація Ангеліни Олександрівни Кравченко «Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана» відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01. 2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а її автор заслуговує на присудження

наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Л. М. Горболіс

